NAŠE ŘEČ

ROČNÍK I. ČÍSLO 3.

FRANTIŠEK TÁBORSKÝ:

O PŘEKLÁDÁNÍ UMĚLECKÉM.

Z velikého hnutí národů, jehož jsme účastníky a svědky, vzejde zajisté, jak doufáme, vedle jiných pronikavých změn také všeobecné zopravdovění našeho života, nadmíru zpovrchnělého. Válka světová sahala již na kliku našich dveří, a my, netušivci, váleli jsme se v chumáči nejpustší domácí hašteřenice stranické; civilisovali jsme Prahu a po ní venkov samými »bio« a »kino«; divadlo, slovesnost, noviny naplnili jsme lechtavým flirtem a pikantní »duchaplností«, překlady pochybné ceny; pařížské šantány staly se desátou múzou našemu umění, div se devět starých múz od nás nevystěhovalo; Praha a po ní venkov zrovna s pochoutkou bouraly staré naše památky stavitelské a stavěly po nich většinou stvůry; v Praze vybudovali jsme si novou část, která šmahem může slouti novým Berlínem nebo novou Peští; nové tvary jazykové, zkaženiny nevkusné až do hrubosti, šířily se z Prahy po venkově, že na př. v krásném jednom městě našem už se říká místo do Smetanova domu — »do Smetáku«, místo do paedagogia — »do pajdáku« atd., atd., slovem, žili jsme, jakobychom hlásali: Po nás ať přijde potopa!

Zopravdovění ať nastane a zvýší naši lásku a péči ke všemu, co našeho. Nám na tomto místě přísluší státi na stráži a udržovat oheň lásky a péče *k českému slovu a slohu*, k výrazu naší povahy, naší duše — v původním tvoření i v překladech. Měrou nezměněnou platiž dosud, co před 422 lety Viktorin Kornel ze Všehrd napsal úvodem k svému překladu »Řeči o napravení padlého« od sv. Jana Zlatoústého: »Kteréhož sem i z té také příčiny rád vyložil, aby se jazyk náš český i tudy šířil, šlechtil a rozmáhal. Neb nenie tak úzký, ani tak nehladký, jakož se některým zdá. Hojnost a bohatstvie jeho z toho muož poznáno býti, že což koli řecky, což koli

latině... muož povědieno býti, to též i česky... Co se pak hladkosti jeho dotýče, neviem, by tak výmluvně, tak ozdobně, tak lahodně všecko jazykem českým povědieno býti nemohlo, jako řeckým nebo latinským, bychom se toliko snažili a jedni mimo druhé chvátali, abychom jej vyzdvihali«...

Týmž duchem a touž snahou jsouce vedeni, všimneme si důkladněji našich básnických překladů, jsou-li překladatelským uměním; jsou-li smělým a čestným závoděním s vrcholným výrazem národů jiných, s vysokým jejich slovem a slohem. Jde nám při tom o věc, nikoliv o osoby.

I.

M. J. LERMONTOV: BÁSNĚ.

Světové knihovny č. 1245—47.

O tomto překladě vybraných básní Lermontovových napsal jeden týdeník náš: »Mezera, vzniklá v literárním životě našem úmrtím Jaroslava Vrchlického, pociťuje se i v tom, že nepřekládá se již u nás systematicky a ve velkém slohu z význačných básníků cizích; dosud nikdo nehlásí se o toto dědictví. Jen sporadicky objevují se pozoruhodné zjevy a my je tím radostněji vítáme, čím bližší je překladatel co do veršové a umělecké dovednosti svému geniálnímu předchůdci. Z takovýchto pozoruhodných zjevů je překlad »Básní« M. J. Lermontova...« Končí pak: »Forma překladu vyhovuje úplně; opírajíc se o starší převody, vynikla vysoko nad ně a dostalo se v ní velkým a populárním básním Lermontovovým tlumočení dokonalého.«

Tato svrchovaná chvála pohnula mne, že jsem si honem koupil ten překlad. S radostí dal jsem se do čtení. Hned první verš na první stránce mne sice zarazil, ale četl jsem trpělivě a důkladně dál, srovnávaje s originálem i se staršími překlady. Čím dále však, tím trapněji jsem cítil, že to, co se tu vydává za hotový překlad, jest pouze rozběh k němu, první náčrt, na němž se bude měnit, škrtat, osekávat, pilovat, vyhraňovat, do souzvuku uvádět, než se řekne: »Hotovo«. Schillerovo »mistr lopotit se musí« platí zrovna tak o překladech, jako o lití zvonů. Pravý překlad básnický musí být čistě ulitým zvonem. A zvláště překlad Lermontova. Vystihnout a zachytit jeho verš svrchovaně melodický, s jeho atmosférickou hudbou, verš lehký a plavný jako oblaka; jeho určitost, přesnost, jasnost, konkrétnost, plastičnost výrazovou; jeho smělou rytmickou linii dlouhých vln, tu prudko narážejících, tu tiše se rozlévajících — na to třeba pořádně napnouti všecky síly. To všecko stálo i Ler-

montova tuhou práci, jak dosvědčují jeho rukopisy, v nichž rázně škrtala a měnila neúprosná autokritika jeho. Tím tužší práci musí to státi překladatele. Nedostačí tu pouhá chuť a záliba. Přesvědčil jsem se, že tento překlad, bohužel, není lermontovský. Není v něm rytmu Lermontovova, tím méně vypracovanosti veršové a plastičnosti výrazové. Verš za veršem — výjimek velmi málo — vidíš povrchní, ledabylý postřeh, vidíš povrchní, ledabylou reprodukci. Každé slovo své doložím ukázkami, ne všemi; na to není tu místa.

1. Překlad nezachovává rytmu Lermontovova. Rytmus je přece temperament básně. Měniti ho nelze. Ale p. překladatel mění. Na př. v básni »Tři palmy« (str. 156.) začíná:

Kdes v poušti písčité arabské země
tři palmy nádherné vznášely témě (!);
z neplodné půdy té potok (!) se pod nimi
za šumu probíral vlnami chladnými,
jsa v (!) listy ztajený (!), ve chladu stálém,
byl chráněn před pískem, před slunce (!) palem.

Zcela jinak u Lermontova. Rytmus jeho (⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ –) je pohyblivější a výraznější, ale pro překladatele těžší. Směle znějí prvé dva verše — prosím čtenáře, ať jen, čta verše původní, vyráží dobře slabiky přízvučné — svým mužským rýmem; vždyť představují hrdý zjev:

V pesčanych stepjach Aravijskoj zemli
tri gordyja palmy vysoko rosli.

A hned následující dva verše se končí ženským rýmem; vždyť tu cos milého, lahodného, příjemného, osvěžného se představuje (⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ –):

Rodnik meždu nimi iz počvy bezplodnoj,
žurča, probivalsja volnoju cholodnoj —

Ale nepřítelem mu bylo žhavé slunce a pískové vlny. Od nich chránily pramen vznešené palmy tři jako jeho štít. Proto opět ten energický, jako v prvých dvou verších, rým mužský:

chranimyj pod sěňju zelenych listov
ot znojnych lučej i letučich peskov.

Pozorujete logickou nutnost takového složení a střídání rytmův a rýmů. Ty rýmy svým *zvukem* již jsou plastickým výrazem básníkových představ; nejsou nahodilé. Měniti nebo vynechávati je jest hříchem. Lermontov je básníkem nejen slovy, ale, jako pravý umělec tvůrce, je zároveň básníkem zvukomalby a básníkem plastikem. Všeho toho v novém překladě není. Pan překladatel utekl před těžkostmi. Pozměnil rytmus a přehodil rýmy. Tak, jako on, vyhýbaje se obtížím, překládal tuto báseň již před 42 lety Ladislav

Čelakovský (ve Vymazalově »Slovanské poeziji« I., V Brně 1874). Alois Durdík pokusil se již, také před 42 lety (v Poesii světové »Básně Michala Lermontova«), zmoci tento krásný, ale pro tvrdohlavou češtinu těžký rytmus. A v několika málo verších se mu to podařilo:

A bez hluku mnoho se prohnalo let...

Nový překlad z r. 1916 se vůbec o to nepokusil. Nepokusil se také, aby zmohl ruské anapesty v básni »Sousedka« (167). S lhostejnou pohodlností tlumočí je jambem dosti laciným, a kde má Lermontov rým mužský, klade beze všeho rým ženský a naopak. A přece jaký rozdíl, čteme-li u Lermontova (⏑–|⏑–|⏑–):

i okno vysoko nad zemlej
a u dveri stojit časovoj

a v překladě:

vysoké okno výhled maří (!),
na prahu strážník s přísnou tváří (!).

Podobně v »Zajatém rytíři« (166), v »Mořské carevně« (176) a jinde ještě nedbáno původního rytmu.

O drobných chybách proti rytmu, hlavně proti jambu, ani nemluvím. Dopouštějí se jich básníci naši všichni, třeba ne tak nepečlivě. Před stem let Jungmann neodvážil se překládati »Ztracený ráj« jambem. Teď už se odvažujeme na všecky jamby cizí. A za sto let budou »jambické« verše naše zcela jistě jambické, kdežto dnes jsou to po většině verše trochejské s bezpřízvučnou předrázkou, na př. »Ó, vítej, modrá obloho!«, »Ó, hvězdo mořská, matko milosti«. Jambicky správný verš by byl: »Ó, vítám tě, má obloho!« Ale tak přísné požadavky jsou dosud nemožny. Naprosto však nedovoleny jsou verše, jako p. překladatelovy: Neznám příčiny jediné 81, kdyby nebeský její zrak 82, Pravda: Nevím, kde zrozen jsem 83, host tam neznámé končiny 88, s hrany na hranu nachýlen 119, s džbánem na hlavě, pěšinou 121 a j., které mají býti jambickými!!

2. Nezachovává všude jeho skladby větné. Předměty a přístavky jeho rozvádí větami. Lermontov dí: »naprasno (nadarmo) proroka o těni on prosit«, »da koršun (sup) chochlatyj, stepnoj neljudim«, a p. překladatel mění: »žďá marně proroka, aby mu seslal stín«, »sup pouze bradatý(!), v poušti jenž sídlí«(!). Praví-li Lermontov, že jak se pomodlí zázračnou modlitbu, ulehčí se mu v duši, že věří a pláče. »i tak legko, legko...«, to opakování musí v překladě zůstat. Pro rým překládati »tak lehce — potají« je chybno. Vždyť tu nijakého »potají« není; je tu upřímné vyznání básníkovo. Zrovna tak »Ne plač, ne plač, moje ditja« je

nelermontovsky přeloženo slovy »Již, dítě moje, pláče nech«. Anafor básníkových není zachováváno:

V ě ř', on laskal tebja šutja,
v ě ř', on ljubil tebja ot skuki!

3. Ochuzuje živost jeho vypravování a líčení. U Lermontova je více dějů, než z překladu možno poznati. Na př. u Lermontova ve »Valeriku«: »Slyš! — Dálný výstřel... zafičela vzteklá kulka ... Slavný zvuk!... A křik — a znova vše kolem zatichlo...« Překladatel vynechává, co výstřel způsobil. Poplašil všecko — *křik se zvedl* — a znova všecko ztichlo. U něho jen čteme: »zahvízdala to kule vzduchem v svévoli... Zvuk slavný!... a zas v okolí vše ztichlo«. A dále u Lermontova: »hle, jezdec projel, druhý... Hluk, hovor...« Úsečnost ve vypravování; dramatický spád. Toť ordonance, rozkazy! Už to praskne!... To všecko v překladě se ztratilo. Obyčejný pochod se nám líčí: »Druh za druhem jde za sebou, šum(!), křik«. Nebo, rovněž ve »Valeriku«, vypravuje se o výpravě na Kavkaz, »jak s Jermolovem prudko hnali se v Čečňu, v Avarii, tam jak se rvali, jak jsme je prali, jak namlátili také nám«. Se vzácnou nestranností, tak rozkošnou, vypravují se ráz na ráz čtyři děje; v překladě jsou jen tři: »jak naši statně pronikali v Avarsko, Čečnu, do hor tam, pod Jermolovem, jak se rvali, než jak i soupeř splácel nám«, což je o mnoho slabší rytmem, zvukem i obsahem.

4. Rozřeďuje verš, kde Lermontov jest úsečný; štěrkuje, kde Lermontov tesá z balvanu; vycpává, kde u Lermontova je plnost krásné prostoty. Na př. »vintovku (pušku) vychvatil provorno (hbitě), už blizko... vystřel... legkij dym...« překládá: »rázem v pěst(!) chyt lesklou hlaveň(!) pušky věrné a dostih ho... tu výstřel... dým...«, t. j. 8 slov překládá 14 slovy! A všecka rychlost jednání, všecek spád vypravování se tím kazí. Nebo konec »Tří palem« u Lermontova: Palmy spáleny; karavana odtáhla; pramen bez ochrany. »A nyní vše divoko a pusto kolem; nešepcou listy s bublavým pramenem: nadarmo proroka o stín on prosí, — jej písek jen rozpálený zanáší, a sup chocholatý, stepní samotář, trhá a škube kořist nad ním«. Jak velkolepě prostě líčí Lermontov dílo zpustošení! Zdá se, že u nás málo dosud smyslu pro takovou čistou kresbu několika jen smělými, ale velikými a jistými rysy, ačkoliv máme Alše, který zrovna tak podivuhodně líčíval a vypráv ěl. Kde není jasných pojmů, myšlenek a představ, tam mluví se mnohoslovně, »květnatě«, zrovna jako stavitel, který není tvůrcem, polepuje průčelí ďas ví jakými zbytečnostmi a nemotornostmi. Hle, jak přeloženo Lermontovovo líčení:

Teď pusto, žalno tu, smutek vlá místem (!), —
víc potok (!) nešeptá s keřem (!) ni listem:
Ždá marně proroka, aby mu seslal stín —
i jej snad (!) zavalí písek kdys (!) v sypký klín (!);
sup pouze bradatý, v poušti jenž sídlí (!),
tu v křiku (!) kořist rve a mává křídly (!!).

Nejen rytmus nesprávný — jak již *zvukově* krásný je verš básníkův: »I nyně vsjo diko i pusto krugom« — ale i text. Čtenář si sám srovná originál s překladem. Všedně zní »Ždá marně proroka, aby mu seslal stín«. Poesie přece vyhýbá se, jak jen může, větám vedlejším, a nejen poesie biblická. Místo určitého, neodvratného »jej písek jen rozpálený zanáší« slyšíme zcela falešné »i jej snad(!) zavalí písek kdys(!) v sypký klín(!)«; a přece tu není žádného »snad« a »kdys«, když *teď* už jej zanáší, jakmile ochrana tří palem byla odstraněna. A což vycpávka »v sypký klín«! Je-li někde v překladě veršovém vycpávka nevyhnutelna, jako že jest, ona musí překladu prospívat, výraz stupňovat, zdůrazňovat, ale nikoliv jej rozřeďovat, zevšedňovat, snižovat. Zrovna tak nepříjemné, ba protivné jsou vycpávky ve verších »sup pouze bradatý, *v poušti jenž sídlí*, tu *v křiku* kořist rve a *mává křídly*«. Lermontov nekarakterisuje supa chocholatého větným přívlastkem »v poušti jenž sídlí«, — to vědí už děti z obecné školy, ba některé než jdou do školy! — ale pouze přístavkem »stepnoj neljudim«, t. j. stepní nevlídník, stepní samotář (neljudim = ne s lidmi obcující, ne v lid chodící, tedy nevlídný, lidí se štítící). A že sup kořist rve »v křiku« (t. j. správně česky za křiku, křiče) a při tom »mává křídly«, je představa tak falešná, tak nesmyslná, že uražen čtenář se ptá, pro koho se takové překlady pořizují. U Lermontova sup »trhá a škube kořist« nad hynoucím pramenem, t. j. požírá nad ním svou kořist, a při takové práci, jak známo, pták nekřičí a nemává křídly, zrovna jako čmelák přestává brnět a včela bzučet, jakmile ssaje. — Nebudu unavovat jinými slohami této překrásné v originále básně; uvedu doklady z jiných. V »Bojarinu Oršovi« Lermontov vypisuje výzdobu trapezy (klášterního sálu, refektáře), začínaje prostě: »Bezmolvna trapeza byla«, což v překladě našem zní: »Sál tichý byl« — s nešťastnou vycpávkou: »prost ozvěny«(!). Když básník popsal i strop vymalovaný, jak horlivý mnich to uměl a dovedl, podotýká: »Žalkij trud, otňavšij množestvo minut u Boga, dum svjatych i děl: iskusstva (umění) gorestnyj uděl« — což v překladě našem podáno zmateně: »Ký to hořký blud! V nic Bohu, lidem jeho trud, jímž tolik času utratil... Mář umění — žal za podíl!«... (77). Nebo: »I jesli-b mog ja etu gruď pered toboju razvernuť« — »Ó kdybych

mohl ňader skrýš(!) ti otevřít, bys nahléd blíž(!) (81). Nebo v básni »Mciri« (nikoliv »Mcyri«) básník dí o strážci rozvalin klášterních, že »od lidí i smrti zapomenut, stírá prach s náhrobních desk, jichž nápis hovoří o slávě zašlé i o tom, jak unaven svou korunou jakýsi car v rok ten a ten se Rusku vzdal i s lidem svým« — v překladě našem: »bez citu pro radost i stesk(?) tu stírá prach s náhrobních desk, jichž nápis, stajen v kovu lesk, o staré slávě vypráví, i o vládci, jenž churavý a vlády syt, kdys pro poklid vzdal Rusi sebe i svůj lid«. U Lermontova 21 slovo, v překladě 39! Prostinké zakončení básníkovo »I Božja blagodať (milost) sošla na Gruziju! Ona cvěla (kvetla) s těch por (dob) v těni svojich sadov, ne opasajasja (nebojíc se) vragov za graňju (hranicí) druželskich štykov« (bodáků) zase zakaleno: »A boží mír pak sestoupil na Gruzii! — skryt v květný pyl(!) svých sadů, kraj žil v hojnosti a zbaven válek krutosti měl štít svůj v ruské chrabrosti« (107). Nebo ty čisté jamby čisté kresby v »Démonu«: »Vysokij dvor, širokij dvor sědoj Gudal sebě postrojil... Trudov i slez on mnogo stojil rabam poslušnym s davnich por« — jak zkaženy: »Dům mocný s širým dvorem vznes kdys Gudal šedý nad hor půdu(!) ... stál raby jeho slz dost, trudu, až v otrockém jhu mnohý kles« (str. 18)! Nebo: »On vzygral (zajásal), veselja polnyj, i v objatija svoji naběgajuščija volny prinjal s ropotom ljubvi« — cítíte-li ty vášnivé trocheje originálu v rozměklém překladě (161): »Rozehřál se(!) slastiplně, a vstříc moře záplavou(!) splývající toku vlně(!) náruč rozpjal laskavou(!)«? Přestávám na těchto ukázkách.*

Příště ostatek.

JOSEF ZUBATÝ:
ZRAZOVATI, ZRÁŽETI, ODRAZOVATI.

Ostatek.

Také bývalé sloveso *zraziti, zrážeti, zrazovati* se měnilo. Měnilo se zněním, když místo *zraziti* se začalo říkati *zraditi*, a měnilo se vazbou, když místo původního akkusativu osoby se objevuje dativ (na př. »nebožka matička zrazovala jí od těch pověr« Kott 5, 650 z Hurbanovy Nitry), anebo když místo původní vazby *zrazovati od čeho* (anebo leda *z čeho*) uvádí se vazba s akkusa-

* Referát jednoho deníku ze dne 4. února uvádí dvě jiné ukázky, podotýkaje: »Takto překládati, byť i nebylo ve vydaném souboru překladovém takových míst mnoho, jest věc neodpustitelná.« Ale mé doklady, nikoliv citáty namátkou, dokazují, že takových míst je mnoho.

tivem předmětu věcného (»otec mu to výslovně zrazoval« u Kotta t. z Dudíka). Obě tyto změny nejsou jak se zdá staré, ani nejsou v živé mluvě stejně ustáleny. V obecném hovoru tvar *zraditi* — místo staršího *zraziti, vzraziti,* — je docela obyčejný, a na př. v středních Čechách ani by se dobře nerozumělo, kdyby kdo užil tvaru staršího; ale vazba zůstává v mluvě lidové stará, říká se »bratr mne z toho (od toho) zradil«, ne »bratr mi to zradil«. Nemohu, než se v té příčině dovolávati svého pozorování: dokladů písemních hrubě není.

Každá změna ovšem má příčiny; a tak také změny, o nichž vykládáme. A příčiny změn těchto jsou docela zřejmé: změny nastaly, protože staré sloveso *zraziti (vzraziti), zrážeti, zrazovati* v našem mluvnickém vědomí oddělilo se od skupiny slovesa *raziti,* k níž podle původu patří, a připojilo se ke skupině slovesa *raditi.* Proto se v nové době ujal tvar *zraditi,* a proto, napodobením vazby slovesa *raditi,* vyskytují se již i u našeho slovesa *zrazovati* vazby *nepůvodní* s dativem osoby, s akkusativem předmětu věcného. Je to úkaz v dějinách jazykových velice častý a známý jako »lidová etymologie«. Protože původní slovo *povraz,* tvořené z kořene, jejž máme ještě v slově *povříslo,* významem svým je blízké slovesu *vázati,* lidová etymologie z něho utvořila *provaz;* protože rčení *umořiti slzičku* se stalo nesrozumitelným, když v živé mluvě zaniklo sloveso *nořiti,* přidružilo se ke skupině slovesa *mořiti* a říkáme *umořiti slzičku.* Tento přechod od skupiny původní ke skupině druhé byl tím snadnější, že starý tvar *zrazovati* — odvozenina slovesa *zraziti, vzraziti* — podle pozdějšího citu mluvnického spíše se zdá, jako by patřil k základnímu tvaru s *d,* než k základnímu tvaru s *z,* sice pozdější zvyklost mluvnická spíše by očekávala *zražovati:* cit mluvnický, to jest veliká síť družin mluvnických představ, jest v duši každé mluvící osoby, časem mluvícího zavede i na scestí, ale přece jen je základem všeho mluvnicky ustáleného mluvení. A přechod ten byl dále usnadňován ještě i tím, že jazyk měl jiná slovesa, významem podobná starému slovesu *zraziti, zrážeti, zrazovati,* patřící však právem a původem ke skupině slovesa *raditi.* Zaniklo již sloveso *rozraditi* (s vazbou komu co), doložené

několikrát v staré době, s významem »zraziti (zraditi) koho od čeho (z čeho)«. Tak v Pulkavově kronice (v Gebauerově vyd. ve Fontes rerum boh. 5, 305 a 312) čteme jednou »jěžto (t. j. posly, nabízející králi Otakaru římské císařství) král míle přijem (přijav) a ctně uctiv radil sě... s... pány, kteřížto lstivý a škařědý úmysl sobě umyslivše, točíš aby on mocen jim nebyl, rozradili jsú jeho, jako lestně radiece«, podruhé, »chtěl jest také tento Václav pařížskú (pařížskou) školu (t. j. universitu) v Prazě mieti, ale někteří nešlechetníci rozradili jsú«. K tomu trvalé *rozrazovati:* »radda jeho poče (počala) jemu (králi) rozrazovati« Bawor. 209b, pod. Arch. Č. 28, 275 v listině, již klade vydavatel do doby asi 1460—1480, která podle jazyka snad jest ještě o něco mladší. Staročeský překlad Marco Polova Millionu ve vydání Práškově (Sbírka pram. I, 1, 3, 189) má větu: »když (král) úmysl svého náboženstvie (své pobožnosti, t. j. pouti do Jeruzaléma) pánóm svým pověděl, všickni jsú jemu *wzradily*, aby sám svým životem (t. j. osobně) tam nejězdil«. Byl by to starý doklad dnešního *zraditi* (ovšem s *vz-*), s nepůvodní vazbou k tomu, ale v rukopise je *rozradily* (t. j. rozradili). Staré rukopisy někdy psávají *w* a *ro* velmi podobně, ale zde je *ro* docela zřetelné a nepochybné. — Toto *rozraditi* je stejné s pol. *rozradzić*, s trvalým *rozradzač*.

Posud časem slýcháme *odraditi*, známé již v době staré. V oné listině Arch. Č. 28, 275, kde jsme našli *rozrazovati*, o téže věci čteme v žalobě Hons Richtarově, jak »přišel k Václavovi Chrtovi a svěřil se jemu, že některú sumu má... a tu že dáti chce Jakubovi pernikáři, aby mu tu sumu do Teplé přivezl aneb do Hba (do Chebu) a že Jakub pernikář jemu přiřekl ty penieze vzieti a do perníku vložiti, a Václav Chrt že jemu jest odradil«. Dokladů slovesa *odraditi* (komu čeho, od čeho, zřídka co) v starší době je dosti hojně, k tomu je trvalé *odrazovati*. Toto *odrazovati* pak nám je zvláště poučné. Kdežto v staré době se říkalo jen »odraditi komu od čeho« (anebo čeho), jako se říká s dativem »raditi komu« (k čemu, ale také co), v téže době se říkalo »odrazovati komu od čeho« stejně, jako »odrazovati koho od čeho«; tak na př. Jungmann (mimo hojně dokladů jiných obojího způsobu) z bible

Kralické má »oni pak odrazovali jemu, řkouce . . .«, »odrazoval ho od té cesty«. Je to nesrovnalost na pohled velmi podivná, ale v skutku jen zdánlivá.

Podle původu totiž sluší lišiti dvojí *odrazovati*, třebas obojí toto sloveso má stejné znění a stejný význam. Jedno patří jako trvalý tvar k základu *odraditi*, a má pak právem vazbu touž, co sloveso základní, totiž »komu od čeho (čeho)« anebo »komu co«; druhý trvalý tvar by byl k témuž základu *odrázeti* (slven. *odrádzať* u Kotta). Druhé *odrazovati* pak je trvalé sloveso k základnímu *odraziti*, tvořené docela, jako *zrazovati* od *zraziti*, a tomu sluší pak právem vazba »koho od čeho«. Dokladů tohoto základního slovesa není mnoho, ale jsou (nehledíc ovšem k dokladům s významem hmotným, jako »odraziti loď od břehu«, »roh od desky« atp.); Jungmann má m. j. doklady z Veleslavína, z Bratří a j. (na př. »aby krále svou řečí od předsevzaté války odraziti neměl« Vel.), v Smetánkových Životech sv. otců je na př. i zvratné *odraziti se* (když matka, chtíc dítě odstaviti, něčím hořkým potře prsy, dítě »učiję [učijíc] hořkost, i odrazí sě pryč«). Mimo *odrazovati* jest i druhé, starší trvalé sloveso *odrážeti* s příslušnou vazbou, na př. u Jungmanna z Hrubého z Jelení »odráželo ho toto od toho«, »milovali by všickni, aniž by někoho nasycenie od toho odráželo«, Bartoš má ze Zlinska »býl bych přišél, ale tá nepohoda mne odrážala«, Kubín z Kladska »vodráželi ho, aby tam nechodil«. Polština má také obojí skupinu sloves těchto: našemu *odraziti* odpovídá *odradzić*, s trvalým *odradzać*, našemu *odraziti* pak odrazić (s významem hmotným i přeneseným, jako v češtině), s trvalým *odražać*. A zejména tyto v češtině dosti složité poměry, zvláště dvojakost slovesa *odrazovati* s dvojím slovesem základním a s dvojí vazbou, musily jazyk zrovna vésti, aby i u slovesa *zrazovati* se vyvíjely poměry podobné. A ty se také, jak jsme viděli, vyvíjely a vyvíjejí.

Jaké poučení si z toho ze všeho máme vybrati pro snahy po jazykové správnosti? Již jsme řekli, že není proč se vyhýbati slovesům *zrážeti*, *zrazovati* (koho od čeho, z čeho), zejména není proč zaváděti místo toho neobvyklé *srážeti*. *Odraditi* i *odraziti*

s pobočnými tvary skoro úplně zaniklo, a bylo by asi nesnadné, ano marné, křísiti tato slovesa k životu novému.

A co *zraditi*, které u významě, o nějž nám jde, tak u brusičů upadlo v nenávist a kterého bychom přece tak často potřebovali? Možnost jest dvojí. Buď se držeti zásady, že správné je jen, co je původní: a tu nelze pochybovati, že se v staré době způsobem již praslovanským říkalo *zraziti (vzraziti)*, ne *zraditi koho od čeho (z čeho)*. Jen že *zraziti* již dávno nikdo neříká, nikdo by mu hrubě nerozuměl, a zase jen uměle by se musilo jazyku dnešnímu vnucovati. Kdo ví, jak jazyk od staletí do staletí, ano od roku do roku se stále mění, jen ztěžka se odhodlá, zapovídati mu to, a kdyby zapovídal, jazyk toho nedbá. Mluva knižní musí býti a vždy bývá konservativní, mění se méně rychle, než mluva lidová, nerada přijímá novoty mluvy lidové a ráda drží věci, které v lidové mluvě zanikají: ale šla by přes možnou míru, kdyby chtěla buditi věci v mluvě lidu zaniklé a jichž i ona sama se již vzdala, jež tedy pozbyly práva k životu, kterého by jim mohla poskytovati knižní a osvětová tradice. Proto — podle mého mínění — je zbytečné, vzpírati se tvaru, jenž v mluvě lidu vznikl a v ní žije, tvaru, jehož vznik v očích jazykozpytcových je měrou tak velikou oprávněn půdou slovní, v níž vznikl. A soudil bych, nelze-li křísiti znění starého, není proč vyhýbati se znění, jež si utvořil již dávno jazyk sám a neříkati, jako lid říká, *zraditi*.

Co se vazby týče, zase ovšem není proč odkládati vazbu starou. Vazba *zraditi koho od čeho (z čeho)* v lidu stále žije a zaslouhuje již svým stářím, aby byla udržována i dále.

VÁCLAV ERTL:

O POSTAVENÍ PODMĚTU PO ČLENECH ÚVODNÍCH.

Část další.

Není mým úmyslem zabývati se v tomto článku řešením otázky, jaký byl původní slovosled slovanský, třebaže podle dosavadního badání vědeckého (Bernekerova a j.) lze pokládati za prokázáno, že právě t. zv. logický pořádek, o slovese následujícím hned za

podmětem, jím najisto n e b y l. Mně jde tu pouze o to, abych ověřil výsledky zkoumání Vodičkova, abych zjistil, je-li pořádek slov u Palackého skutečně takový, jak jej vylíčil Vodička, neboť tím pak stojí nebo padá i pravidlo obecné na tom výhradně založené.

Za tím účelem jsem zevrubně probral jednu knihu Palackého Dějin, a to dílu III. částku 1 (druhé opravené a rozmnožené vydání z r. 1870), vyličující počátky hnutí husitského; obsah této knihy, v níž se široká líčení poměrů střídají s vypravováním epicky klidným a nevzrušeným, jest zárukou, že tu ke zvláštním odchylkám od obyčejného slovosledu, obvyklým ve vypravování živém a vzrušeném, nebude zvláštní příležitosti. Abych zjistil správnost základní these Vodičkovy, že Palacký zachovává celkem logický pořádek i tehdy, je-li v čele věty příslovečné určení nebo věta příslovečná (vazba přechodníková), sebral jsem všecky doklady tohoto způsobu (z vět hlavních i vedlejších), přibíraje pro úplnost a důslednost i případy (mnohem méně četné), kde členem úvodním jsou ještě jiné rozvíjecí výrazy slovesné, t. j. předmět a t. zv. doplněk (slovesný přívlastek)*. Výsledek byl dosti překvapující: z *1048* zaznamenaných případů vět o členu úvodním bylo *318* případů o pořádku logickém a *730* případů s t. zv. pořádkem přesmyklým (inversí); p ř i p a d á t e d y u P a l a c k é h o n a i n v e r s i 70% v š e c h p ř í p a d ů, n a p o ř á d e k p ř í m ý p o u z e 30%.

Z tohoto číselného poměru mezi případy invertovanými a neinvertovanými jest tedy zjevno, že ve větách, začínajících jiným větným členem nežli podmětem nebo slovesem určitým, jest u Palackého inverse podmětu zjevem m n o h e m č a s t ě j š í m než pořádek logický. Tato převaha invertovaných případů není nahodilá; není způsobena nahodilým nahromaděním případů téhož typu, nýbrž je konstantní, projevujíc se větší nebo menší měrou skoro ve všech typech větných, v nichž postavení slovesa a podmětu po úvodním členu lze pozorovati. Vodičkovy závěry vyvozené ze slohu Palackého jsou tedy nesprávné a byly by měly zníti spíše naopak, že totiž ve větách, začínajících výrazem příslovečným

* Za členy úvodní nepokládám ovšem pouhých výrazů spojovacích, t. j. spojek (souřadných i podřadných) a zájmen vztažných.

(slovním nebo větným), po případě předmětem nebo doplňkem, jest u Palackého pořádek přesmyklý (inverse) pravidlem a že jen v jistých případech (které by bylo nutno vymeziti) vyskytuje se také pořádek logický. Že Vodička vyvodil ze slohu Palackého závěry, které se neshodují se skutečným stavem věci, spadá na vrub jeho methodické nepřesnosti; obávaje se, aby ryze objektivní methodou statistickou nedošel výsledků nežádoucích, vybíral a stavěl oběma slovanským spisovatelům po bok z Palackého jen takové doklady, které se s jeho aprioristickou představou o ryze českém slovosledu shodovaly. S výsledky zkoumání Vodičkova pozbývá ovšem platnosti a závaznosti i obecné pravidlo o českém slovosledu, založené výhradně na Vodičkově rozboru slovosledu Palackého, a v otázce inverse po členech úvodních stojíme zase tam, kde jsme byli před článkem Vodičkovým, t. j. na názorech Dobrovského, Zikmundových, Gebauerových.

Českost slovosledu Palackého zůstává ovšem nedotčena okolností, že ve skutečnosti není ve shodě s názory, které si theoretik již napřed o vlastnostech českého slovosledu vytvořil a jichž potvrzení ve slohu Palackého uměle vyhledával. Zárukou je tu českost slohu Palackého vůbec, patrná a nesporná i při některých zvláštnostech, utkvělých z častého styku s prameny latinskými a německými. Lze tedy s dobrým svědomím vzíti sloh Palackého poznovu za podklad zkoumání o českém pořádku slov a předpokládati, že zásady, které z něho přesnější a pečlivější methodou budou vytěženy, budou zároveň příspěvkem k poznání českého slovosledu vůbec. Úkolem další části tohoto článku bude tedy vyšetřiti znovu, jak řadí Palacký podmět a sloveso určité ve větách o členech úvodních, a zjistiti bez předsudku a bez zaujatosti pro slovosled ten neb onen, kdy Palacký dává přednost slovosledu logickému a kdy inversi a jakým v tom i v onom případě právem.

Především pro celkovou charakteristiku slovosledu Palackého nutno opakovati, že ve větách o členu úvodním bývá inverse podmětu zjevem nepoměrně častějším než pořádek logický a že důvody, které ji způsobují, jsou jednak četnější, jednak jiné než ty, které dosud bývaly uváděny. Jednotného zákona, kterým by takřka naráz vyloženy byly všechny případy inverse na jedné a všechny

případy logického pořádku na druhé straně, ze slohu Palackého vyvoditi nelze; z něho možno vyvésti obecně jen zásadu zápornou, že totiž ani důvod k inversi, ani důvod k pořádku logickému neleží pouze ve vlastnostech členu úvodního, ať obsahových, ať formálních: vyskytujeť se celkem inverse i pořádek přímý právě tak po předmětě jako po příslovečném určení jakéhokoli významu, bývá zjevem dosti častým po úvodních členech rozsáhlých i krátkých, objevuje se právě tak po členech spojení myšlenkové navazujících (Bindeglieder), a tudíž málo přízvučných, jako po členech o přízvuku plném. Ani o tom se nelze na podkladě daného materiálu s jistotou vysloviti, je-li tak značná převaha inversí ve slohu Palackého také důsledkem delšího vývoje jazykového, či je-li hledati důvody její veskrze a pouze v jazyce Palackého samém; neboť mluviti o ustáleném nebo ustalujícím se usu jazykovém brání naprostá nezpracovanost staršího materiálu jazykového po této stránce. A tak obecně nutno přestati pouze na konstatování fakta, vyplývajícího ze vzájemného poměru mezi případy s pořádkem přímým a obráceným, že se ve větách o členu úvodním jeví ve slohu Palackého zřejmý a patrný sklon k inversi, a počítati s ním prozatím jako s veličinou danou.

Tento sklon, který na př. v němčině pokračoval až do konečného bodu vývoje a přešel v pravidlo, v šablonu, není však u Palackého dosti silný, aby rozhodoval sám o sobě o inversi. Důkazem toho jsou případy pořádku přímého po členech úvodních, které, třeba byly v menšině, jsou přece poměrně dosti četné. Sklon k inversi se jeví tedy u Palackého spíše jako mírný tlak, který podporuje inversi, jsou-li ještě jiné příčiny k inversi pudící, který však nemá dosti síly proti důvodům, jež způsobují pořádek přímý; pouze v případech indifferentních, kde není cítiti zvláštních důvodů ani pro pořádek ten ani onen, působí sám a naklání vážky na stranu inverse.

Důvody, které mimo tento sklon a před ním působí na pořádek slov, jsou rozličné a neliší se celkem od důvodů, s nimiž se setkáváme při pozorování slovosledu vůbec.

Je to především význačně se projevující snaha o pořádek psychologicky přirozený, t. j. o pořádek shodný s po-

řádkem představ nebo představových skupin v myšlenku se pojících. Pořádek ten záleží především v tom, že se k představě (nebo skupině představ) v mysli mluvícího již trvající, a tedy dříve osvojené, která jest východištěm myšlenky neboli jejím p o d m ě t e m, druží další, nová představa (nebo skupina představ), která jest jádrem myšlenky neboli jejím p ř í s u d k e m. Psychologický přísudek, jsa závažnějším členem myšlenky, vyslovuje se také ve větě přízvukem silnějším, kdežto psychologický podmět, jsa členem méně závažným a zpravidla už známým *, pronáší se s přízvukem slabším. Vyjadřujíce tedy myšlenky své pořádkem psychologicky přirozeným, klademe ve větě nejprve onen člen větný (nebo ony členy větné), který jest výrazem p s y c h o l o g i c k é h o p o d m ě t u, naň pak navazujeme ten člen (nebo ty členy), jímž výrazu dochází p s y c h o l o g i c k ý p ř í s u d e k; tím zároveň nabývá věta co do síly hlasu rytmu stoupavého. Avšak psychologický podmět a psychologický přísudek se neshodují po každé s podmětem a přísudkem grammatickým; odpovídáme-li na př. na otázku »*co dělá váš bratr?*« větou »*bratr spí*«, jest výrazem představy nově v mysl vstupující a tedy psychologickým přísudkem slovo »*spí*«, které je zároveň přísudkem grammatickým; odpovídáme-li však na otázku »*kdo to tam spí?*« větou »*tam spí bratr,*« je psychologickým přísudkem slovo »*bratr*«, které jest grammatickým podmětem. Pořádkem psychologicky přirozeným může býti tedy nejen pořádek přímý (logický), nýbrž i pořádek přesmyklý (inverse) podle toho, je-li jádrem myšlenky nebo-li psychologickým přísudkem grammatický přísudek, nebo grammatický podmět.

Příště dále.[1]

---

* Věty, v nichž by i psychologický podmět i psychologický přísudek vyjadřovaly představy nové (z nichž ovšem je psychologický přísudek vždy novější), jsou jen věty osamocené. Zpravidla však bývá některá představa (nebo skupina představ) mluvícímu i posluchači známa buď ze situace nebo ze souvislosti. Na př.: Byl jeden myslivec a t e n měl čtvero synů; t i s y n o v é chtěli jít zkusit svět (Erben, Sto, 39.). Pod. v otázce a odpovědi: »A kam přišly ovce a pes?« ptal se Vilém. »Inu, p e s pošel, staré o v c e zkapaly (Němcová, 52.). Svědectvím menší závažnosti psych. podmětu, jejímž důsledkem jest i slabší přízvuk, jest známá okolnost, že psych. podmět může zůstati i nevyjádřen. Na př.: »V i k t o r k a má také svoji h v ě z d u?« »Má, ale je zakalena« (t., 19.).

AUG. JAR. DOLEŽAL:

PROČ VYUČOVÁNÍ JAZYKU MATEŘSKÉMU VE ŠKOLE OBECNÉ SE NEDAŘÍ.

Nejdůležitější činitel ve snaze očistiti mateřský jazyk náš ode všech kazimluvů a naučiti mládež naši vyjadřovati se dobře česky ústně i písemně je škola obecná. Ona staví základy ke všeobecnému vzdělání každého jednotlivce a ohromná většina národa čerpá školní vzdělání své toliko z ní. Proto je na výsost důležito, aby škola při své práci užívala jen jazyka ryzího, čistého, a to nejen učíc jazyku mateřskému přímo (při čtení, mluvnici, pravopise a slohu, tedy při učení věcném), nýbrž vždy a všude při své práci výchovné a vyučovací.

Zdá se, že dítě normálně rozvité nabude za osm let školního učení řádných vědomostí o svém jazyce mateřském, že myšlenky své nejen ústně, ale i písemně dovede pak vyjadřovati celkem správně, jak také předpisují a žádají učebné osnovy. Ale skutečnost je jiná; učitelé i dozorčí orgány škol obecných stěžují si stále, a právem, na nedostatečné výsledky jazykového vyučování.

Pomiňme úplně případů, kdy nesvědomitý učitel nebo špatná docházka do školy neb i skrovné nadání je příčinou neprospěchu žáků; za takového stavu věcí i nejlepší úvahy vyzněly by docela na prázdno.

Hlavní příčinu nepatrných výsledků jazykového vyučování shledávám v nedostatečném jazykovém vzdělání učitelově, v nedostatečných vědomostech učitelů škol obecných o našem mateřském jazyce. Dnešní učitelské ústavy neopatřují svých chovanců dostatečnými vědomostmi jazykovými a učitelé v praksi zřídka jen se pak dostávají k hlubšímu studiu jazyka mateřského. Tak se přihází, že mateřskému jazyku českému učí učitelé, kteří nemají ani dostatečných vědomostí *pravopisných*. Uvádím některé skutečné případy: Výpomocná učitelka (s vysvědčením učitelské způsobilosti s vyznamenáním!) udělala v zápise o domácí poradě 22 hrubých pravopisných chyb; jiné je španělskou vesnicí rozdíl mezi předložkami a předponami s a z, píše »*sůčastniti*«, »*lidé, ktteré*« ..., jiná píše »*rumůnský*«, odborný učitel češtiny(!) na měšť. škole rozdělil na rozvrhu hodin slovo »*náboženst- ví*« atd. Zná-li takový učitel pravopis český takovýmto způsobem, jaké jsou jeho vědomosti syntaktické? Řídící učitel píše adjektivum »rakouský« (rakouské víno)

velkým R a byv mladším kollegou na to upozorněn, odpovídá: »Ba ne, pan inspektor píše také ‚rakouský' s velkým R!« — což je ovšem něco jiného a patří zcela jinam! Znám případ, že zkoušku z odboru grammaticko-historického pro školy měšťanské (s vyznamenáním!) vykonal učitel, jemuž nerozřešenou záhadou zůstává rozdíl příčestí trpn. a podstatného jména slovesného u třídy IV. a tř. I. vzoru »nésti« (nošen — nesen, nošení — nesení), jemuž tajemstvím nezbadatelným jsou správné tvary sloves vzoru »píti, pnouti« (pjal, pjat, ne: pnul, pnut) a j.

Kdybych měl řešiti otázku reformy jazykového vyučování na školách obecných, řešil bych ji novou úpravou učitelského vzdělání, a to, v našem případě, reformou *jazykového vzdělání* učitelstva, opatřil bych učitele škol obecných *důkladnými vědomostmi* o jeho jazyce mateřském! Učitelské ústavy i zkušební komisaři při zkouškách učitelských pro školy obecné a měšťanské *nikdy* by neměli prohlašovati způsobilým kandidáta, který by neprokázal *s naprostou bezpečností*, že sám dovede se »správně ústně i písemně vyjadřovati v mateřském svém jazyce«, jak žádají učebné osnovy i od žáků škol obecných. Jen tím způsobem národní škola povznese mateřský jazyk náš, o němž básník pěje vroucně a hrdě:

Nechť rajskou hudbou zvoní,
pů'i světa vladne jiná řeč,
nam královnou je všech
a neustoupí žádné — naše řeč!

POSUDKY.

Alois Hlavinka: *Povaha česká v řeči. Nové rozhledy po řeči a mluvnici.* Knihovny Akademie paedagogické svazek I. V Olomouci 1916. Stran 232. Za 3 K 50 h.

Poznati, pochopiti a odůvodniti povahu českého národa na podkladě různých prvků osvětných pokoušelo se v nedávné době několik badatelů. Výsledek ovšem podle hlediska byl *jednostranný* a značně odlišný v jednotlivých případech.

Způsobem opravdu svérázným *o celkové* rozřešení záhady české povahy národní pokusil se někdejší professor gymnasijní, nyní farář v Litenčicích na Moravě, P. Alois Hlavinka v knize »Povaha česká v řeči«. P. Hlavinka chce poznati a pochopiti povahu českou z *živé* řeči lidové, z její mluvnice, kterou se snaží obroditi. Kdežto prý dosavadní mluvnice české byly vybudovány podle mluvnic vyhynulých jazyků klassických, tedy v síni *anatomické*, P. Hlavinka hodlá mluvnici jazyka českého vystavěti v síni

fysiologické a *koncertní*. Mluvnice čiň totéž co hudba a ostatní obory umělecké, *přibližuj se k teplému životu národnímu*. Názor Hlavinkův zdá se mi býti jen dalším důsledkem dřívějších jeho studií o písni lidové.* Tam již ukázal na to, že *základní motivy zpěvu jsou vlastně v řeči mluvené*, čímž zajisté, ať přímo nebo nepřímo, razil cestu opeře *Janáčkově*, která vzbudila takovou pozornost. Již tehdy Hlavinka pronesl myšlenku: jaký lid, taková jeho píseň i řeč. V nápěvu písně přesně se vyjadřuje osobitý ráz národa.

Stejně jest tomu i v živé řeči. »Slovo pochází z hlubokých útrob, z výtvarného nevědoma lidu, národa. Jako člověk sám. Slova vznikají, mění se, nabývají jiné podoby, dobrého neb zlého významu, stárnou, hynou.« *Z řeči* tedy, jako výronu duše národní, právem zajisté *soudíme o povaze jejího původce*. Duhová pestrost ve sklonění »duša«: a-e-i-o-u, nebo ve slovesných tvarech: nesu — nosím — unáším, značí povahu *živou*, *čilou*, četné změny *hybnou*, až *těkavou*, hojné novoty pak z jazyků jiných *přístupnost* a *prostupnost* českého jazyka, jinak české povahy. »Taková povaha nemá hutného jádra, není všecka veskrz kompaktní, spíše jako rychle rostlé jižní ovoce: tvrdá jádra v měkké látce. Duše poměrně veliká, ale hebká, řídká — jako bezová.« Taková povaha nenachází *pravého poměru ke svému okolí*, pohybuje se z krajnosti do krajnosti; vidí v druhém buď *příliš mnoho* nebo *příliš málo*.

Tímto způsobem P. Hlavinka probírá povahu českou se stanoviska několikerého — stále ovšem na základě řeči. Zkoumá život domácí, veřejný i náboženský za stara i v době dnešní. »Mysl živá, čilá, vnímavá, bystrá — povaha měnivá, nestálá, vrtkavá. Úprkovu malbu nazvali v Paříži papillotant, motýlkující, třepetavou. V tom již obsaženy a vysloveny všecky možné a bezmála nemožné stupně, síly a stíny těch vlastností a zároveň jejich právě takové protivy, zápory, opaky«... Spisovatel ukazuje, kterak se taková povaha projevuje ve vtipech, žertech, posměšcích, nadávkách. Zajímavých poznatků skýtá i řeč dětská, eufemismy, humor český, »namnoze suchý, slovný«. Kapitolky opravdu původní a duchaplné!

Ze stavu naší vědy a našeho umění, z nedostatku úcty k jazyku národnímu Hlavinka vyvozuje nemužnost, nepravou demokratičnost a krajnosti povahy české. »Za každým slovem, a tím více za jazykem v celosti, stojí všecek národ. Vážený národ, vážený jazyk. Malicherná povaha ráda si se vším pohrává — i s jazykem. V českém jazyku vše se rychle opotřebuje, rychle stárne, všední — aby se mohlo hledati a zaváděti nové, namnoze cizí... Pojem pravé

* »O původu národní písně« z roku 1897 a »Zvukové malůvky v národní písni« z roku 1898.

mužnosti jest u nás posud jaksi mlhavý, neujasněný — nevžilý... K demokratismu letíme svou povahou, ale jen k nižší jeho straně: mladí lidé jakoby v neomalenosti hledali své slávy — nedosti pečlivou výchovou poměrně mnoho zámožných rodin v třetím nebo čtvrtém koleně přichází na mizinu.«

Ze všech vlastností české povahy, jak plynou z řeči, nejčastěji a nejsilněji proráží snaha *lišiti se od ostatních*, míti své »extra«, vynikati. »I o »extra« zasahovalo do všech oborů a směrů života, a že není pevného středu a hutného jádra, neštítilo se žádných výstředností a krajností, i když se tím hýbalo potřebnou postatí jednotlivce i národa.«

Když němčina dlouho se obohacovala prvky nejrůznějšími a posud vlastně hledá »nejlepší« *nářečí* jako nejčistší pramen němčiny — tu člověk *»nesnadno srozumí té výhradně a výlučně dominující snaze — pražské češtiny«*. Nejlepším, podle Hlavinky, pramenem řeči bylo by *nářečí moravské*. »Nářečí obsahuje zase, zvláště u nás, při té odlišné drobivosti, mnoho podřečí a přemnoho různořečí. Všecky tyto prameny, struhy a potoky sbíhají a sbírají se v mohutný proud — spisovného jazyka. Nářečí mají své dobré stránky a tím i své právo. U nás — smějeme se lidu z řeči, osekáváme strom z haluzí, až by nám zbyla halouzka — pražské češtiny«.

Druhá část Hlavinkovy knihy pod názvem »M l u v n i c e«, podrobně odůvodňuje a ospravedlňuje these části první. Znovu se tam ukazuje, že řeč jest výronem živoucí duše národní, že tedy mluvnice má býti mluvnicí *jazyka živého*. »Taková mluvnice má sama vyrostati z jazyka, má s ním býti v ústrojné souvislosti. Vlastně a správně má každý příslušník svým vrozeným pudem a vkusem sám se cítit správcem své řeči. Pod tímto zákonem národ a lid utvářel svou řeč ani nevěda, jen cítě ten zákon. Vědomí této *souvislosti mluvené řeči s mluvnicí* držeti, živiti, posilovati má býti prvním a hlavním úkolem mluvnice«. V našich mluvnicích prý se chybovalo *historismem* a nemístným *archaisováním*. »Mluvnice živého jazyka má hověti časovým potřebám, má rozuměti a povolovati zdravému tlaku doby, má pomáhati neuvědomělému soubornému pudu, udržovati a posilovati vrozený vkus, vyznačovat správné cesty a směry«... Tomu prý nevyhovuje mluvnice Gebauerova. Nutno prý jíti zpět k zachovalým nářečím moravským a slezským, jak prý ukazují spisy *Zikmunda Wintra*, brané přímo z českého života, od úst lidu. V několika statích, jako »Přízvuk na předložce«, »Délky zbytečné a chybné«, »ř«, »-ova, -ová« atd., rozvádí spisovatel svůj názor, že »mluvnice Gebaurova« podmínky jazyka neuspokojuje«.

Třetí část knihy, »B r u s«, jež ukazuje, kterak se povaha lidu

jeví v jednotlivých a drobných tvarech řeči, snaží se probuditi *cit k jazyku* a navrnuje jazykové opravy. »Jak velmi opadl tento cit, nejvíce z toho poznat, že se již ani necítí tento nedostatek citu«. Část jistě velmi zajímavá v knize Hlavinkově, ale podrobný její rozbor náleží peru povolanějšímu nežli jest pero mé.

Z několika slov těchto zajisté vysvítá jasně, že spis Hlavinkův v mnohém směru jest *původní* a *časový*. Dotýkáť se nejnaléhavějších záhad v naší milé mateřštině nejen po stránce filologické, ale i *psychologické*. *Josef Kratochvil.*

*

Uveřejňujíce tuto zprávu o spise Hlavinkově, nesmíme zamlčeti, že se s jeho názory v ledačem nesrovnáváme. Tak hned s první částí spisu toho, nadepsanou »Povaha«. Úkol, poznati povahu kteréhokoli národa, je příliš nesnadný a složitý, a nedá se vykonati, přihlédneme-li k jedinému znaku národa, k jeho způsobu mluvení: kde jsou studie historické, sociologické, národopisné, kterým by při tom náleželo první slovo? A pak: co je povaha *česká?* Není povaha lidu rozličná v různých krajích, nebyla působením událostí historických a kulturních rozličná v různých dobách? A zná pan spisovatel lid náš aspoň jako celek? Jeho úsudky se zakládají z největší části na mluvě pražské a na spisech, v nichž mluva pražská se obráží: to není pramen pravý, z něhož by měl čerpati, kdo by chtěl mluviti o povaze *české*, a studiem zevrubnějším by p. spisovatel zajisté spíše dospěl přesvědčení, v mluvě pražské že lze hledati spíše látku ku poznání povahy lidu městského vůbec na rozdíl od povahy lidu venkovského. Ale nemíníme se pouštěti do podrobností o věci, která nenáleží, aspoň ne přímo, k úkolům »Naší Řeči«.

V části druhé, »Mluvnice«, vykládá p. spisovatel zejména o řeči spisovné a o jejím poměru k mluvě lidové vůbec, zvláště pak u nás. Má však o těchto věcech mínění, s nímž se nebude srovnávati nikdo, kdo se obíral studiemi filologickými. Zdá se, že úkol mluvnice podle jeho soudu jest, tvořiti spisovnou řeč; tím si vykládáme nemilost, v jaké se u něho octl Gebauer. Gebauer psal dějiny jazyka českého, a v částech, jež dokončil, popsal je podrobněji než kdo jiný, a není mnoho jazyků, kterým by se bylo dostalo popisu úplnějšího. Mluva spisovná je kusem těchto dějin; a popisuje-li Gebauer mluvu spisovnou, popisuje ji tak, jak se rozvila, ne, jak by asi vypadala, kdyby se byla rozvíjela z jiných základů. Mluva naše spisovná vzniká od století XIII. z prvků středočeských: pohřešuje-li v ní p. spisovatel více prvků moravských, nemůže za to Gebauer, ani kdo jiný z našich grammatiků — to je důsledek jejího vývoje. Výčitkami svými proto kniha Hlavinkova Gebauerovi

křivdí. Mluví na př. na str. 45. o »mluvnici Gebaurově«: »východní nářečí (prý) odbývají se tam zlehka, někdy pakatelně, až nepřátelsky«. O které mluvnici je zde řeč? Míní-li p. spisovatel mluvnici školní nebo příruční, ať nezapomíná, že v knihách těchto už z příčin praktických Gebauerovi šlo hlavně o řeč spisovnou, v jejímž vývoji nářečí východní bez jeho viny neměla tolik podílu, co nářečí středních Čech; mluvnice historické, v níž se hledí k nářečím východním stále, pokud je známe, ona výčitka se nikterak netýká. Pan spisovatel nikde neříká zřetelně, co vlastně měl Gebauer s východními nářečími počíti a co by nyní tedy měl udělati někdo jiný. Má snad spisovný jazyk český býti po sedmi stoletích puštěn a místo něho vzat jazyk »moravský«? Takové věci se dějí buď jako následky poměrů a událostí osvětových, politických a vůbec historických (jako se to dělo na př. se spisovnými jazyky německými, mezi nimiž ovšem nikdy nebyla gotština, jak se p. spisovatel domnívá), anebo odloučením jedné části národa (jako se stalo na Slovensku nebo v Ukrajině). Stane-li se to kdy u nás, ovšem nevíme; ale než se to stane, jistě bude aspoň jasno, které z moravských nářečí bude oním příštím jazykem spisovným. Snad p. spisovatel míní, že posavadní jazyk spisovný má se zpestřiti hláskami a tvary »moravskými«? Skoro se tak zdá. Víme, že se jazyky druhdy mísívají; ovšem samy, stykem národů a kmenů jimi mluvících. Víme také, že slova z nářečí i celé frase nabývají domovského práva v jazyce spisovném, a není to na jeho škodu, ano, bývá to i na veliký jeho prospěch, neporušují-li nová slova, nové frase jeho zákonů. Ale jen esperanto a podobné jazyky umělé se tvoří tak, že je jednotlivec skládá z prvků rozličných nářečí nebo jazyků; pokusy jiné (na př. u nás pokus Ziakův) aspoň neměly výsledků.

P. Hlavinka grammatikem odborným není; dalo by se to dokázati z jeho výkladů samých. Ale mluvnicky cítiti dovede. Tak na př. učí-li (str. 70.), že bychom slova jako *idea* měli skloňovati jako *Galilea* (do Galileje, v Galilei, Galileu): ani neví, že činí totéž, co Gebauer, ukazuje-li při tom na překlady bible. Také proti jeho skloňování *Váša (paša)*, gen. Váše, dat. Vášovi (ale Káči) těžko by bylo co namítati a zase bylo by lze dovolávati se dějin jazykových. Ale kdyby grammatik učil skloňovati *Kustozza*, gen. Kustozze atp. (71) jen proto, že na Moravě se říká *Bystřica*, gen. Bystřice, ač Hlavinka si je vědom, že zrak i sluch by snesl Kustozzy, řekli bychom mu: quieta non movere, a že c v tomto slově není, ani nikdy v češtině nebývalo hláskou měkkou (proto také bez rozpaků skloňujeme *Vinca*, gen. Vincy). A leccos jiného ještě by našel grammatik v Hlavinkově knize, z čeho by také jazyk spisovný

měl míti užitek a neproviňoval se proti svým základům. K věcem takovým se časem vrátíme.

Nejcennější ze spisu je část třetí, »Brus«. V ní každý přítel čistoty i jiných dobrých vlastností jazyka najde mnoho poznámek, jež by zasluhovaly bedlivé úvahy. Také tato část bude pramenem, z něhož budeme časem nabírati poučení svým čtenářům; proto se nehodláme nyní pouštěti do podrobností. Není zde arci všecko nové; ale dobré sousto nepozbývá záživnosti, předkládá-li se po čase znovu. Ani zde bychom se ovšem nesrovnávali se vším. Pan spisovatel na př. napsal, že ani v jazyce »nelze křísiti mrtvých« (175): proč tedy na př. křísí supinum a žádá ho i ve věte, kde by ho tuším nikdo nebyl užil, kdy české supinum ještě žilo (šla dat almužny), proč křísí dávno mrtvé »od stara dávna«? Žádný jazyk nedá si nadlouho vnucovati, čeho si sám nevytvořil aneb aspoň nezažil, jako by bylo jeho, ani čeho sám se již vzdal: a kdo co takového vnucuje jazyku spisovnému, zbytečně vykopává propast mezi ním a mezi živým jazykem lidovým. *J. Z.*

Vítězslav Hálek: *Na statku a v chaloupce.* Ottovy Světové knihovny číslo 1258—60. V Praze 1917.

Jako když záplava sluneční záře zahrne člověka, tak působí tato povídka Hálkova, a působila tím mohutněji, když vyšla poprvé před 44 lety r. 1873 v Ottově Laciné knihovně národní. I v ní Hálek zůstal věren svému idealismu, nedbal toho tuze, je-li děj možný či nemožný, jsou-li karaktery osob vykresleny realisticky neb aspoň věrojatně; sledoval jen krásu a dobro, potíral zlo, vytvářel divy z přilnulosti k přírodě, burcoval otázku manželskou. Málem půl století uplynulo, co Hálek tuto povídku napsal, ale věru nepozbyla mnoho z půvabu, síly ani krásy přes mohutný pokrok novellistiky naší. Je význačně hálkovská, ale dýše pravou, ryzí poesií. Jsme proto vděčni tomu, že redakce Světové knihovny se rozhodla obeznámiti novou generaci s povídkou touto; jen bychom si byli přáli, aby se bylo připojilo aspoň několik slov o době vzniku, o rázu a významu jejím. Neudáno ani, kolikáté vydání povídky se zde předkládá čtenářstvu.

Nás při opětném čtení té knihy po 44 letech mocněji než tehdy zajímala *jazyková stránka* práce Hálkovy. A nutno říci, že Hálek má řeč jadrnou, která přímo voní láskou a péčí k ní. Chyby, jež tuto vytkneme, jsou chyby celé doby tehdejší, byly takřka obecné, náležely k zásobě denní mluvy a mnohé z nich se udržely podnes.

Tak se chybně užívá »k vůli« m. *pro:* projel k vůli chaloupce statek (str. 5.), k vůli výhledu (str. 7.); »mnoho-li« místo *kolik*,

co (mnoho-li = jestliže mnoho, zdali mnoho): lidé již tolik věděli, mnono-li jsme tuto pověděli (11); *ale* se klade na druhé nebo třetí místo, kdežto mu náleží *první:* zatím šel ale na zajíce (10 a j.); »ohražen« se klade m. *ohrazen:* plotem ohražen (9); »jestli« chybně místo *zdali, jestliže, -li:* já dával pozor, jestli půjde do mého hnízda (15), nevím, jestli mu otec kdy vypravoval o andělích (31). Oblíbený *cocek* ovšem nechyběl: přišel co svobodný do těchto krajin (m. přišel svobodný, jako svobodný); kácel dříví co lesa pán, měl býti zastřelen co pytlák (m. *jako*). Podobně bylo oblíbeno »pakli« (= jestliže však) m. prostého *jestliže, -li;* sloveso míti se pojilo s druhým pádem: mám na ten statek většího práva m. *větší právo;* řekli si, kdy on bude míti času provázeti ji (str. 70. m. bude míti *čas* nebo lépe: *pokdy*). Tvary: všimnul si, ohlédnul se, nahlédnul, sednul si, měknul, pes zaštěknul m. *všiml si, ohlédl se, sedl si, měkl, zaštěkl* se vyskytují důsledně. Sejmul klobouk m. *sňal* (lépe prostě: *smekl*) se říká chybně podnes. Také sloveso »platiti« ve smysle *týkati se, směřovati* dnes čítáme zhusta, jak toho užil Hálek: smích ten platil selce svou ostrostí, Jírovi platila smíchu částka radostná (54). »Nedělej si z toho nic!« slýcháme rovněž ještě dnes místo: *nedbej toho.*

Za to jsme se podivili, jak násilně nečesky právě Hálek užívá slovesa *šetřiti.* Uvádíme několik dokladů: Tyto příznaky dětského vzpomínání byly šetřeny (66, m. těchto příznaků ... bylo šetřeno); ani ten její zákon nebyl ušetřen (72, m. ani toho zákonu jejího nebylo ušetřeno); Vy šaty asi šetříte (89, m. šatů). Jen jednou přece nalézáme správnou vazbu: ničeho tu neušetřeno (72). Že Hálek záporného slovesa neváže s druhým pádem, ani se nedivíme; pozbyli jsme v Čechách pro to citu. Píše: účel cesty neznali (3, m. účelu neznali), viděl, že nemá pušku (20, m. pušky); je vidět, že jsi dlouho neměla matku (51, m. neměla matky); nemáte právo vytýkati (137, m. nemáte práva). I sloveso *potřebovati* v obecné mluvě slýchati hojně se čtvrtým pádem místo s druhým: potřebujete peníze, nové šaty a p. (m. peněz, šatů); také Hálek píše: když potřeboval vysokou zvěř (11, m. vysoké zvěře). »Odbývati své návštěvy« místo *konati návštěvy* (37) vytýkáme jako rčení dvojsmyslné; *odbývati* znamená jen: konati ledabyle. Zdrobnělá slova se často nyní nahrazují přívlastkem *malý,* anebo se tento přívlastek nadbytečně klade ke jménu zdrobnělému (na př. malý chlapec nebo dokonce: malý chlapeček). Rovněž Hálek píše na str. 46: natahovalo po něm malé ruce (m. *ručinky*). »Zůstal státi« má Hálek několikrát v této povídce, na př. na str. 24: Děvčátko si toho ani nevšimlo, že hoch zůstal státi. Jest to rčení dobré, znamená-li, že někdo už stál a setrval v tom; ale zde se

míní, že se hoch zastavil, že stanul. Mělo by se toho jemného rozlišování děje šetřiti bedlivěji.

Jiných drobnějších věcí pomíjíme. Jen upozorňujeme ještě, že leckde proklouzly chyby tiskové, na př. na str. 33. rozkazá m. rozkazy, 34: nezvydatnější m. nejvydatnější, na str. 126. celý řádek třetí zdola měl býti vyškrtnut a j.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

NĚCO O NAŠICH OSOBNÍCH JMENECH

jest název článku uveřejněného v brněnské »Mor. Orlici« v čísle 293. ze dne 30. prosince 1916 a podepsaného šifrou —ý. Ukazuje na to, že osobní jména jsou tak stará jako lidstvo vůbec, rodová a rodinná však pozdější. Hojnost jmen osobních dochovaly staré nekrology a kroniky, zejména Nekrolog podlažický, Kronika Kosmova a zemské desky. Na ukázku se uvádí seznam prastarých jmen mužských a ženských, ale toliko se začáteční hláskou z a v, pak celá čeleď slovní, vyrostlá ze jména Johannes. Od XV. století vznikají jména podle řemesel, zaměstnání, majetku a vlastností (Pekař, Kramář, Dvořák, Bílý, Chromý, Krátký atd.). Zvláštní druh osobních jmen vytvořila Haná z příčestí minulého času sloves (Budil, Dostal, Udržal a j.) a z nich další jména příponami e k a í k: (Máchal — Machálek, Zaoral — Zaorálek, Skopal — Skopalík a p.). Jiná jména vznikala podle osad, odkud se kdo přistěhoval, z humorných a j n ých přezdívek; těchto nejvíc se dostalo nižší šlechtě naší za válečných dob XIV. a XV. stol. I uvádí se množství jich podle zvířat (Jan Kočka z Říčan), jídel (Jan Koblása z Rosičky), nástrojů (Jan Hák z Oděrad), údů těla (Janek Břicho, Hlava) i hojně posměšných epitet (Abeceda, Čert, Hlaváč atd.). Na konec se obšírně a zajímavě probírá germanisace českých jmen, počínajíc od Přemyslovců.

DESATERO JAZYKOVÝCH PŘIKÁZANÍ PRO SPISOVATELE

podal auktor uvedeného článku »Očista mateřštiny« v »Právu Lidu« (viz 24. str. I. čísla »Naší Řeči«). Napsal tam:

Sta ukázek mohli bychom uveřejnit o tom, jak naši spisovatelé nedbají překrásné prostoty a logičnosti českého s l o v o s l e d u; jak jim uniká jedinečná bohatost českých s y n o n y m; jak si nejsou vědomi přesně vytčených funkcí jednotlivých p ř e d l o ž e k; jak si dokonce přečasto nejsou ani vědomi přesného v ý z n a m u některého slova; jak jim vůbec schází dar oživovat jazyk dnešní zapomenutými p r v k y z m i n u l o s t i j a z y k a — dar to, kterým na př. Moréas a Gourmont tak platně přispěli k rozvoji moderní francouzské řeči básnické. To jsou již vesměs

problémy, týkající se slohu v užším, literárnějším pojetí. Ale kterak může dbáti ryzího, básnického slohu spisovatel, jenž nemá pevných jazykových vědomostí? Toť právě tak, jako by se někdo chtěl zabývat vyšší mathematikou, neznaje násobilky. Mluvnice, toť násobilka jazyka. Auktor, jenž nezná ani grammatiky své mateřštiny, nemůže vytvořit díla slohově dokonalého; a v literarním díle je sloh neméně důležitý než látka. Studium, podrobné studium rodného jazyka má býti nutnou průpravou literární práce. Měl by vlastně každý spisovatel býti také trochu filologem — Flaubert, Nietzsche, De Amicis, de Gourmont, Daria by měli býti vzory, v jakém poměru je spisovatel k své mateřské řeči. Ale zatím bylo by nevyhnutelno, aby každý náš spisovatel a každá naše spisovatelka znali český jazyk aspoň tak, jak jej musí znáti každý chlapec ze školy měšťanské, chce-li dostati slušné frekventační vysvědčení.

(Slova ta jsou doložena hojností příkladů, z nichž uvádíme tyto:)

Spisovatel, kterého řadíme mezi přední pěst tele českého románu, napíše a dá do tisku větu: »Shledavši, že dosud nepřišla, bylo jí nepříjemno.« Spisovatelka, s jejímž jménem se často setkáváme v belletristických časopisech, obohatila češtinu několika obraty zbrusu původními: »Jsa upřímným, protiv.lo se mu v erotice všechno povrchní, banální a nediskrétní.« »Odcházejíc ze salonu, napadlo jí mimovolně.« »Všedši na neveliký balkonek, zůstal její pohled zachycen venku.« »Rozcházejíce se u kuchyně, přál jí dobré noci, čekaje, že mu podá ruku.« Mladý básník, jenž v předmluvě ke své tenké knížce veršů vystupuje v póse poloboha, zabásní si mezi jiným takto: »To sníc pak, bylo blaze jí.« Spisovatelé se dívají často s vrchu na referenty, kteří jim vytýkají takové chyby; známý výsměšek o kantorském pedantství bývá jejich nejobyčejnější zbraní. Ale zde přece nejde o nějaké drobnosti, jež se staly koníčkem zkostnatělého pedanta. Jde o základní pravidlo mluvnické, pravidlo, proti němuž nepochybí průměrný hoch z měšťanské školy, jež zachovává ve své korrespondenci průměrný dělník, řemeslník, obchodník, zkrátka něco samozřejmého, jako sama abeceda.

»Nedej bůh, aby vy jste tohoto pokoření nepomstil.« Tak píše mladá auktorka, jež, pokud se pamatujeme, vystupujc s velikými literárními požadavky. »Mohla by jsi u nás hospodařit,« píše auktor, jenž býval jednostranně vynášen listem, který jinak mrvu v očích bližního viděl vždycky a neopomínal jí vytknouti. »Kdyby alespoň jsi ji naučila vařit,« čteme v románě, vyšlém v knihovně »V dámském budoáru«. »Její muž, aniž by se byl Anny povšiml« ... píše spisovatel kopuleté literární minulosti a polemických vloh. »Zabýval se mimo toho i politickými záležitostmi svého krále.« »Raději nevšímne si jej vůbec,« píše opět auktorka jinak zcela sympathická, jakož vůbec v jazykových nesprávnostech naše píšící ženy dodržují s píšícími muži statně krok. »Teprve později, když opírala

se loktem o podušku, si j e j všimla«; toť rovněž vybráno z literárního díla ženskeho a nadto běží o auktorku, která si právě nemálo zakládá na vytříbenosti své literární formy. »A když jsem se po jméně j e j ptal, jenom se pousmál,« máme zaznamenáno z knížky, vyšlé ve sbírce, jež má pyšný název »Přerod«.

»Neustanou ve své touze, dokud vítězství nedobudou s v o j e.« »C e l ý jen ž i v o t chci dosíci.« »Za lačných duší vinu zda dosáhnete k l i d?« Toť opět ukázka z básnické řeči našich dvou mladých lyriků. »Nuže, tento spravedlivý, jenž by měl naší zem i úplně v moci, zdaž by otálel zničiti t u t o?« Takovou pěknou češtinou píše známý popularisátor přírodních věd. A jeho kollega v povolání, překládaje německé přírodovědecké dílo, píše o zubrech, že žili »ve Východním Prusku mezi Tilsitem a Labiau«, jakoby nevěděl, že »Tilsit« je obměnou starého správného názvu »Tylže«. »Neméně typick ý m pro dobu ledovou, ale v í c e rozšířen ý m byl mamut,« čteme na jiné stránce toho překladu.

»Nebylo č a s u přemýšleti,« napsal mladý auktor, jinak dosti dbalý jazykové správnosti svých novell. »Jej ch odborná methoda působí v l i v u p l n ě na rozvoj kriticismu,« napsal zase kritik, jenž jinému nesleví ani puntíku. Takové germanismy a ještě hrubší nejsou v našem písemnictví vzácností. Někteří auktoři a auktorky jsou proslulí výsostným nedbáním nejzákladnějších pravidel o skloňování slůvka »já«. »Před chvilkou m ě to přinesla pošta.« »Nechápe m n ě, mému věrnému a vroucímu srdci rozumíš jen ty.« Běda onomu srdci, rozumí-li mu jeho vyvolený tak málo jako auktorka mluvnici! Kterýsi mladý literát zatvrzele píše slovo »rozumět« způsobem, v němž by i primán našel chybu: »Přál bych si míti přítele, jenž by všemu porozum n ě l.« »Tomu jsem zase neporozum n ě l.« Čtete-li to jednou, dvakrát a třeba i třikrát, může to být ještě tisková chyba. Ale čtete-li to v každé práci auktorově třeba desetkrát? . .

DROBNOSTI.

»HLADOVÍCÍ« DÍTKY.

Jakmile se objeví zima, objevuje se i tento nápis každoročně v novinách. Ušlechtilá srdce obracejí mysl širších vrstev a zvláště také šťastnějších dítek k té ubohé drobotině, které osud nejen nedopřává radostí dětských, ale ani, aby se s dostatek najedla. Tak se děje i letos, kdy zvlášť č.lý Ústřední spolek českých žen se ujal sběratelské činnosti. Ale co rok se vrací v těch'o provoláních také stejná chyba. Vždy se píše a mluví o h l a d o v í c í c h dítkách a nikdy správně o h l a d o v ě j í c í c h. Sloveso h l a d o v ě t i jest utvořeno od přídavného jména h l a d o v, jako rozumět' od podst. jména r o z u m, uměti od u m, zkameněti od k á m e n, šedivěti od š e d i v, churavěti od c h u r a v. Jsou to

vesměs slovesa třídy třetí a časují se podle vzoru u m ě t i. Toto sloveso má v rozkazovacím způsobě u m ě j, v příčestí přítomného času pak u m ě j-í c í. Utvořiti si rozkazovací způsob, jsme-li na pochybách, jest velmi dobrý prostředek domácí také pro 3. osobu množnou přítomného času. Často slýcháme i vzdělané lidi mluviti: Naše dětičky umí dobře ve škole, ti lidé tomu nerozumí, vlasy už mu šediví, princové a princezny v pohádkách zkamení a pod.; opravíme-li je, řkouce: Vaše dětičky tedy dobře ve škole u m ě j í, nebo: i jen je nechte, ti lidé tomu r o z u m ě j í; co, co, už mu také š e d i v ě j í vlasy, — odpovědí vám, opravujíce vás, zase s touž chybou, kterou udělali hned zprvu.

A přece jest si možno tak snadno pamatovati tuto věc i laikovi: vzpomene si, je-li sloveso utvořeno od podstatného nebo přídavného jména (mluvnicky řečeno: od kmenů jmenných) a řekne-li si rozkazovací způsob (rozuměj dobře, nehladověj, nešedivěj, nezkameněj, nechuravěj), pak je správný tvar hned po ruce: hladovějící dítko, šedivějící vlasy, lačnějící hosté, červivějící vrata, divočející mládež, churavějící přítel, mohutnějící strom, práchnivějící dřevo atd.

OBDATI, OBDÁVATI.

Mezi šerednými novotami českého slovníku je sloveso o b d a t i, o b d á v a t i snad nejšerednější. Je to praotrocký překlad německého u m g e b e n a l bují si v něm zejména naši páni přírodozpytci, v jejichž spisech, chráněných plotem odbornosti, člověku jiného řemesla druhdy dosti neschůdným, vůbec prý bychom nacházeli dosti látky na poučení a na výstrahu. V přírodopisném názvosloví dnešním na př. jádro semene, nebo buňky, nebo vůbec všeho jiného, bývá stále »obdáno« blanou nebo pokožkou nebo něčím podobným, a taková pokrývka ovšem zase »obdává« to, co je v ní. Z výkladů vědeckých se toto »obdávání« počíná trousiti i do hovoru o věcech pozemských; slyšeli jsme přírodozpytce vypravovati o příteli, jak prý jest »obdán«, »obdává se« lidmi nehodnými jeho důvěry. A protože nic není tak šeredného, aby se nemohlo uhnízditi v nynější češtině naší, je docela možno, že toto slovo se z mluvy přírodopisné přenese do denního tisku a na ulici. Což pak je čeština jazyk tak chudý, aby stále a stále si vypůjčovala způsoby mluvení odjinud? Nedovedeme tutéž představu vystihovati slovy svými, českými: na př., že jádro jest pokryto (všude, se všech stran atp.) tím a tím, že X Y obklopují lidé všelijací, že si v nich libuje, že je má stále okolo sebe atp.? Je naše myšlení tak již začarováno do cizoty, že se z ní nedovede vymaniti vůbec?

LIPTOVSKÝ SÝR.

Říká-li kdo Chomútovu Komotava, anebo vypráví-li o komotavském nádraží, víme hned, že je Němec aneb aspoň Čech, uvyklý věrně se

držeti německého způsobu mluvení. Ale sýru, který pochází z liptovské stolice neboli župy v severních Uhrách, a nepochází-li, aspoň má po ní jméno, šmahem říkáme liptavský, podle německého Liptauer Käse. Snad je to maličkost; ale i věci sebe větší lze rozložiti v maličkosti, a snaha není úplná, vyhýbá-li se maličkostem. Proto pišme a říkejme: sýr liptovský, a kde můžeme, učme tak psáti a říkati i obchodníky a hostinské.

DIVOKÉ KVĚTY Z NOVINÁŘSKÝCH SADŮ.

Za vyjednávání projevil anglický ministr zcela povšechně obavu, že v případě úplného dorozumění mezi Anglií a Německem může krytí zad, dané Anglií Německu, povzbudit Německo ku přepadnutí Francie. — Psal to opravdu Čech?

Princ Eitel Bedřich chystá se k odplutí m. odplouti. — Pěkné nadpisy telegramů: Obmezení osvětlování ve Vídni. Správně by bylo obmezené osvětlování nebo: Ve Vídni se obmezí osvětlování. — Pro a proti mírovému vyjednávání m. pro vyjednávání o mír a proti němu. — Rusové zahájili vyklizování oblasti u Stanislavova m. počali, jali se vyklízeti. — Předání německé noty. Gebauer řekl: Naplíti tomu do očí, kdo toho slova předati užívá. Německé časopisy tuto zprávu uvádějí slovy: Die deutsche Note überreicht. Proč tedy ne česky: Německá nota (byla) odevzdána? — Pan J. Vondráček žádá nás o zjištění následujícího vysvětlení: Patrně žádá, aby se mu otisklo toto vysvětlení: — V Bavořích úřady roku 1916 zakázaly vaření Salvatora místo vařiti pivo S. — Na Smíchově městský úřad navádí k udavačství. Dalť do novin, že žádá rodiny smíchovské (správně by mělo býti: rodin smíchovských), jichž členové ve válce padli nebo byli zajati nebo jsou pohřešováni, aby na radnici učinili o nich udání (m. podali zprávu, oznámili je, ohlásili). — Pěkná věta je také: K případu tomu (pádu koně) přihlíželo pět nečinných osob m. na tu věc se dívalo pět osob, a žádná nepřispěla na pomoc. — K 50letému narození předsedovi prvního výrobního družstva p. E. F. blahopřeje Dozorčí rada, Vranovská ul. 47. Tedy to narození má 50 let? A blahopřeje i Vranovská ulice?

Něco pro Fr. Táborského: Jeden z cekánů se vrhl nejprve na k místu činu spěchajícího strážníka m. na strážníka spěchajícího na místo činu. — Obrátil se ku na ulici stojícímu člověku m. na člověka stojícího na ulici. — Ministerský předseda chtěl M ljukova volati k zodpovědnosti pro na cti utrhání. — Otcové vícečlenné rodiny nebudou užíváni v Německu přímo v bitevní linii m. Otců několikačlenné rodiny nebude užíváno. Lépe však by se řeklo, že nebudou vysíláni do bitevní linie.

Také snad ještě tuto perlu insertní: Není žádná ústní vodička v obchodě, která výtečně spojuje čistění úst a zubů s desinfekcí dýchacích

ústrojů a ústní dutiny jako nejlépe osvědčený peprnátový lysoform. — Bál-li se pan inserent, že by mu vodička nešla tak na odbyt, kdyby byl ohlásil prostě: Nedostanete nikde koupiti lepší ústní vodičky, kterou se výborně čistí ústa a zuby i desinfikují dýchací ústroje, nežli jest..?

»To zatím znamená jen tolik, že vše je závislo na tom, jak bude uhlí pražským plynárnám přistavováno. Bude-li jej dodáváno méně, potom je možno v několika dnech očekávati nejrozsáhlejší omezení dodávky plynu.« Ani se nezmiňujeme o nechutném »je závislo« místo »závisí«, o zbytečném »potom«. Ale krásné jest, že se již nepřistavují jen hrnce k ohni, stodoly ke dvoru atd., ale že uhelná bída nás naučila přistavovati (»zustellen«) uhlí plynárnám: před válkou se jen dodávalo. A ten druhý pád středního rodu »jej«!

»Plavba do a z Holandska zastavena«. Ta válka!

A na konec něco veselejšího. V povídce přeložené z němčiny hospodyňka vybízí muže: »Nemohl bys doskočit k Hafnerovi? Ta trouba je špatná, aby hnedle přišel, sic nebudu moci upéci štrudl«. Hafner je totiž v němčině tolik, co u nás hrnčíř. Vzpomínáme si při tom bezděky na jiného překladatele, který zase přeložil, čeho překládati neměl a z hetmana Chmielnického nám udělal setníka...

ZÁLEŽITOST.

Slovo záležitost jest původu nového a kmotrem mu stálo německé Angelegenheit. Záhy se rozmohlo tou měrou, že málem vytisklo starý a lidový výraz věc. Máme obhájce v záležitostech trestních, záležitosti veřejné i soukromé, školské, obchodní i rodinné, ba i ministra zahraničních záležitostí máme. Vyjádřeme tímto slovem lidový verš: »Loučení, loučení, což je to těžká záležitost«, a jistě pocítí každý, kterak slovo to je nevhodné. J. K.

ONEN.

Před doplňkem genitivním nebo při srovnání klade se často zájmeno onen proti duchu jazyka českého (podle franštiny a němčiny) tam, kde u nás sluší výslovně opakovati jméno podstatné, o něž jde. Příkl.: Budeme napříště zajisté ještě mnohé záležitosti — pravděpodobně ony hospodářské povahy — míti s Italií společné (»Nár. Politika« dne 8. listopadu 1916) — správně: mnohé věci, pravděpodobně rázu hospodářského. Nebo: Plocha tohoto trojúhelníka jest viditelně menší než ona původního čtverce (m. než plocha...) J. K.

»RCE«.

Tohoto tvaru se ujal v lednovém čísle Topičova Sborníku jeho redaktor, dr. Borecký. Jen proto se k němu vracíme; samo rce by toho věru nezasluhovalo ani nepotřebovalo.

Dr. Borecký neliší dvou věcí, které by lišiti měl. Mluví o dějinách slova a tyto dějiny jsou u něho z největší části ne dějinami slova, nýbrž dějinami výkladů, jichž se tomu slovu dostalo v rozličných mluvnicích a slovnících. A na rozličné jeho pochybnosti a domněnky odpověděl vlastně již před 19 lety Gebauer ve výkladě o českém časování (v Historické mluvnici). Podle něho nemožný tvar rce sestrojil roku 1804 Nejedlý (ač jeho nesprávnost mohl znáti z jasného a správného výkladu Dobrovského), a protože nebyli mezi našimi grammatiky a slovníkáři sami Dobrovští a

Gebauerové, kteří by jediným pohledem dovedli prohlédnouti ledví takového výmysiu, vypisovali a opisovali je někteří z nich mechanicky dá.e. Nikdy, pokud víme, nerikalo se r c e v žádném kraji českého území, nikdy, pokud víme, se tak ani nepsáva.o. A slovo nesprávně utvořené jednotlivcem, které nikdy nežilo ani v ústech lidu ani v písemnictví, není nic, ani nemá historie.

Dr. Borecký se dovolává valašského a lašského ř e c i, což prý je první osoba. Z dokl dů Bartošových samých lze viděti, že tímto výkladem, i kdyby byl možný tvaroslovně, nevystačíme; Gebauer, jehož vědecký význam i dr. Borecký uznává, vykládá také to slovo jinak. Obecně prý užíváme tvaru n e r c i-l i. To je pravda, jen že n e r c i v něm není první osoba oznamovacího způ.obu (i toho by se byl p. dr. Borecký dočetl u Geb uera). Ve Flajšhanzových Českých příslovích I, 1342 n. lze se přesvědčiti, že starší tvary jsou zde n e r c i, t. j. »neříkej« a n e ř k u, t. j. »neříkám«; teprv když se zapomnělo, co vlastně n e r c i, n e ř k u jest (jako nikdo si není vědom, že a r c i = a r c i, »a říkej«), začalo se říkati n e r c i-l i, n e ř k u-l i, napodobením slov jako č i-l i, n e ž-l i, n e b o-l i, t ř e b a-l i vedle č i atd., v nichž -l i je vlastně zrovna tak zbytečné. A dejme tomu, že r c i, ř e c i opravdu je »říkám«; smí jednotlivec tvar vzniklý kdo ví jak rozpřádati dále a výmysly vprzvovati do jazyka? Slovo p r ý (vlastně bychom měli psáti p r e j) je z p r a v í: smí proto kdo říkati nebo psáti »já prým«, »ty prýš«? Tvary jako v s o u d k á c h vznikly podle r y b á c h: sestrojíme si proto také »ta soudka«, »tu soudku«?

Dr. Borecký praví také: »Konečně mohlo z dějin toho slova býti uvedeno, že rozmoh'o se u romantiků, zvláště u historických povídkářů«. To by byl jediný kus aspoň zdánlivé historie slova r c e. Geb uer ho nezná a nestydíme se proto přiznati, že ho neznáme ani my. Pan dr. Borecký snad má doklady. Měl by je uveřejniti, třebas v »Naší Řeči«; ale přiznáváme se hned, že tomuto r c e bychom hleděli nalézti místo k věčnému odpočinku tam, kde již v pánu odpočívají jiné plody nespoutané obrazivosti filologické a nefilologické, jako na př. n e l z e l o, n a z v í c e, v í c e r o a kam bychom rádi u'ožili dnes k d y ž t ě, zítra o p r o t i a j. Bylo by opravdu krásné, kdyby naši spisovatelé hledali poučení a obrození jazyka v jeho dějinách: proto mohli naši buditelé položiti t k pevné základy novému jazyku spisovnému, že ze spisů Dobrovského a z vlastního čtení starých památek českých dovedli zúrodniti zdravé jádro, jež měli z domova. Ale kdyby z dějin jazyka českého spisovatelé dnešní nedovedli vybírati nic lepšího než takové bylí, jako je na př. r c e, bylo by lépe, aby jim zůstaly knihou zavřenou na sedm zámků.

HOVORNA.

VŠECKO SE »ODEHRÁVÁ«.

Píše se nám:

Před očima a patrně i v uších našich novinářů všechno se »o d e h r á v á« (= spielt sich ab). Odehrávají se nynější hrozné bitvy, odehrává se válka světová; odehrávají se vraždy, krádeže, všechny trestní skutky; ba odehrávají se i přírodní zjevy, přírodní zákony, zkrátka vše, co se koná pod sluncem, jakoby celičký svět byl ohromný f l a š i n e t, jenž odvrzává všechno, co se děje na ubohé zeměkouli naší. Krásné slovo to se tak zakořenilo, že se i soudcové ptají, když vyslýchají svědky o událostech: »Kde pak se to odehrálo?« Byl jsem přítomen, když prostáček, který nečítá naších novin, jehož se tak ptali, odpověděl: »Tam při tom,

prosím, nikdo nehrál«. Nevím, měl-li na mysli kolovrátek či karty — ale spíše karty, protože si liboval v »barvičce«. Je pravda, jsme národ »muzikantský«; ale té »muziky« v novinách je přece jen už příliš mnoho. Proto vás prosím: odzvoňte umíráčkem tomu věčnému »odehrávání!« X.

Odzváníme milerádi. Říkejme a pišme: bitvy se svádějí, válka se vede, vraždy a krádeže se pášou nebo dějí, přírodní zjevy se pozorují, naskytují, to a to se stalo nebo děje atd.

»NOVÉ LÁSKY«.

Před závěrem čísla dochází nás ještě tento hlas: Nevím, jak u Vás — ale u nás na venkově způsobil sobotní feuilleton »Národních Listů« ze dne 24. února t. r., promlouvající »O mládeži«, obecné ustrnutí. Tedy tak daleko jsme došli, že po upřímných, opravdových, vážných slovech dra. Svítila a jiných mužů, kteří hledali cesty k duši naší mládeže, na témže místě se ozývá hlas, jenž s úsměškem nezakrývaným opakuje stesky starších, že mnozí, přemnozí z mladých neznají domácích dějin, české literatury, a dodejme, ani mateřského jazyka, jak by to všecko znáti měli a mohli.

»Jsme oprávněni vyčítati mládeži tento malý zájem o humanitní umění a vědu?« ptá se nový kazatel. »Je správné zváti tento zjev nedostatkem naší mládeže? Je účelné hledati prostředky, jak vzbuditi znovu zájem mládeže k našim láskám? Odpovídám určitým: Ne! Neboť to je právě nejvlastnější právo mládeže: určovati si samo své lásky... A nikdy neshodne se v tom mládež se svými rodiči.. Lásky předchozí generace nechávají lhostejnu generaci přítomnou. Nuže dnešní mládež nemiluje historie, nemiluje belletrie. To je její právo. Nemůže hřešiti svou neláskou. Neboť má zajisté jiné lásky. Lásky stejně dobré, protože stejně oprávněné. Mládež má právo na každou lásku, jen je-li jeho láska dost upřímná a silná. To je právě podstata vývoje národní duše. Generace přichází po generaci vždy s novými zájmy, novými ideály.. Záliba v belletrii a filosofování zmizela. A mládež našla zalíbení ve věci zcela jiné.«

Nuže — které jsou tedy ty »nové lásky«, ptáme se dychtivě, a slyšíme odpověď: »*Sport. Kopaná. Tenis. Plování. Sáňky. Lýže.*«

Není to úžasné? Co tomu říkáte? — táže se ustrnulý dopisovatel.

Na to odpovídáme prostě a přímo tolik. Má-li vyčteného půl tuctu nových lásek býti rovnocennou náhradou staré osvěty národní, za níž spějeme od staletí, je to náhrada zhola nedostatečná. Zdravá mysl v zdravém těle; zajisté: to hlásal už Komenský. Ale sport není a nemůže býti účelem vývoje národního, nýbrž pouhým prostředkem, pouhou pomůckou, a to jen jednou z mnohých. Nedovedeme si

představiti sportsmana kteréhokoli velikého národa cizího, aby neznal a nemiloval skvělých postav své minulosti dějinné, stežejních výtvorů své vědy, svého umění, aby neznal (dokládáme výslovně!) svého ušlechtilého, vzdělaného, krásného a starobylého *jazyka*. Kdyby tato »stará láska« byla pouhá v e t e š, pak ovšem náš tisíciletý vývoj je toliko s m u t n á f r a š k a v dějinách lidstva, a všecko, co nám darovali nejlepší mluvčí naši od Štítného až po Svatopluka Čecha, vrchovatou měrou nám nahradí — Stejskalové a Frištenští . . .

A ještě něco. Ukaž mi, k t e r a k m l u v í š — řeknu ti, k d o j s i. »V jazyku živ jest národ.« Náš hlasatel »nových lásek«, doktor filosofie a snad dokonce také professor, píše mezi jiným: »Chtěli zaujmouti své žáky pro své staré lásky. Nezaujmuli . . Jsou soudci, profesory, komisaři, stavitely, obchodníky, advokáty . . Jak můžete tupit právě toto dítě, *kdyžtě* nevíte, nebude-li z něho právě v říši kultury král.«

N a t a k o v o u — »kulturu« a n a t a k o v é — »krále« jsme opravdu zvědavi . . .

LISTÁRNA REDAKCE.

P a n u J. Zl. v Štěp. Tážete se, je-li vazba: jíti na divadlo, na přednášku správná a je-li jaký rozdíl v tom, řekne-li se: jíti do tělocviku, do přednášek. Význam předložek není u nás ještě náležitě prozkoumán; ne více o tom psal posud Bartoš. Předložky nám udávají mnohdy velmi jemné rozdíly významové, jež se lépe cítí než definují. Vazba: jíti na divadlo udává cíl, k němuž činnost slovesná směřuje; jíti do divadla znamená spíše místo. V prvém případě slovo d i v a d l o jest užito místo p o d í v a n é, místo d i v a d e l n í h o p ř e d s t a v e n í, v druhém případě se míní budova. Nemohu proto říci: jdu na Národní divadlo, ale ovšem do Nár. divadla. Podobně jest tomu v případě druhém. J d u n a p ř e d n á š k u vyjadřuje účel mé cesty, jako jej vyjadřuje rčení: jdu na trávu, na pivo, na ryby; naproti tomu: jdu do přednášky udává spíše místo, k němuž má chůze směřuje, nežli směr, cíl mé cesty. N a p ř e d n á š k y jest tedy příslovečné určení příčinné, d o p ř e d n á š e k příslovečné určení místní. Podobně se liší: jíti na trh a do trhu, na schůzi a do schůze.

P a n u MUDr. M. P. v N. S. Starý a správný tvar je S k u t e č; lidové znění S k u č vzniklo podle ostatních pádů, na př. d o S k u t č e (zní d o S k u č e). Tvary b é ř e atp. jsou správné, ale ovšem již zastaralé a není potřebí jich křísiti; b é ř u, b é ř o u, což vzniklo podle b é ř e atd., jsou chyby podobné, jako m ů ž u, m ů ž o u (podle m ů ž e).

P a n u Fr. Jel. Ovšem že je zbytečno psáti o »uhelných kalamitách« a »uhelných krisích«, když máme pěkná slova česká, jako: p o h r o m a, n e s n á z e, p o t í ž e, s v í z e l e. I »konflikt« Severní Ameriky s Německem by mohl z novin vymizeti a býti nahrazen slovem s p o r, s v á r, n e s h o d a, p r o t i v e n s t v í mezi . . . Podobně »atentát« na ruského ministra lze nahraditi slovem ú t o k.

P a n u K. Š. v Brně. Na milé dotazy Vaše odpovíme v čísle příštím.

Oprava. V čísle 2. »Naší Řeči« na str. 62, ř. 18 místo »Geschäftsordnung« čti G e f ä l l s o r d n u n g.

Číslo 3. vyšlo dne 28. února 1917. Z redakce odpovídá dr. Jaroslav Vlček.

Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o. v Praze-I., v ul. Bílkově č. 17.